

Pavao Tekavčić
Zagreb

**Latinizmi u rječniku *Vocabolario del dialetto di Rovigno d' Istria* 1992 Antonija i Giovannija Pellizzera
(s osvrtom i na neke druge izvore)**

Prilog studira dvadesetak latinskih riječi i frazema uglavnom samo površinski adaptiranih. Gotovo svi su ti jezični elementi crkvenoga podrijetla, a upotrebljavaju se u prvotnom ili u pragmatičke svrhe (pojačanje, lažna ili istinska svečanost, kategoričnost, ironija) proširenom značenju. Adaptacije pokazuju da latinizmi nisu u rovinjskom govoru strano tijelo, a da je taj govor sa svoje strane sposoban asimilirati ih i uključiti u svakodnevnu jezičnu komunikaciju.

1. Nastavljajući svoja istraživanja istroromanskoga (IR) pisanog korpusa, obrađujemo u ovom prilogu jednu leksičku komponentu koja u IR kao romanskim govorima ima poseban položaj, a to su latinizmi. Pod tim nazivom podrazumijevamo riječi i lokucije preuzete iz latinskoga i samo djelomično, fonetski i morfološki, adaptirane, a semantički ograničene na prvotnu, gotovo uvijek crkvenu (biblijsku, liturgijsku) sferu, s kasnijim proširenjem u pragmatičkom, stilističkom pa i tekstovnom smjeru.

Tim se prilogom rado odazivamo pozivu na suradnju u broju našega časopisa posvećenom akademiku Milanu Mogušu.

2. Naš je izvor podataka veliki u naslovu navedeni rječnik, najnovije od leksikografskih djela koja, *ex professo* ili bar usput, djelomice, obrađuju IR leksičko blago (Rosamani 1958. i 1975., Dalla Zonca 1978., Cernecca 1986., Doria 1987.). Kako taj rječnik, što ćemo ga citirati kao Pellizzer, uključuje i druge IR govore, venetske dijalekte, furlanski i druge romanske idiome, pa i germanizme, anglicizme i slavizme, on je dragocjen izvor podataka za niz lingvističkih studija.

Taj rječnik u pravilu donosi naznake gramatičkih kategorija riječi, tumačenja značenja, primjere, frazeme, poslovice i uzrečice, citate iz pisanih materijala

kao i izvanjezične podatke (povijest, tradicije, običaje, nadimke, topografske podatke, onomastiku, terminologiju pomorstva i ribarstva, floru i faunu, pa čak i recepte). Autori se, međutim, upuštaju i u lingvistiku, naročito etimologiju, u čemu ima mnogo diletantizma i drugih ozbiljnih nedostataka, a i tipografska strana knjige (nedosljednost u citiranju varijanata i međusobnih uputa (*cross references*), stotine tiskarskih pogrešaka) otežava konzultaciju i znatno umanjuje vrijednost tome inače važnom i vrijednom leksikografskom pothvatu. To se vidi i u nekim ovdje analiziranim primjerima.

3. U rječniku Pellizzer našli smo ove natuknice definirane kao latinizmi:¹ *anuòri* ili *anuòru* ili *anòrun*; *barbuncàro*; *bineîsio*; *bruneîsio* (s varijantama); *buligàribus*; *cinbarli*; *cuiàbita*; *daprafòündi*; *deogràsia*; *duòmine*; *ecèdmo*; *intar nos*; *liberànus*, *duòmine*; *mifarièri*; *muradài* (a); *quiàbita*; *rèca-matièrna*; *Salvanò*; *spièrgia*; *Tadieò*. Većinom su ti latinizmi uvršteni kao posebne natuknice (a gdje nisu, to ćemo navesti). U nastavku dajemo abecedni pregled latinizama s komentarom, a zatim sažimamo jezične značajke na glavnim razinama analize. Za usporedbu poslužit će nam i drugi IR materijali, prije svega tekstovi objavljeni u antologiji *Istria Nobilissima* (v. bibliografiju), kojima smo se već pozabavili u više radova.

4. S. v. *àno* ['godina'] navodi se među rovinjskim poslovicama i uzrečicama i «*Ani anuòri o anuòru o anòrun*» s prijevodom 'tanto tempo, lunghissimo periodo' ['mnogo vremena, odavna']. To je rovinjska adaptacija latinske sintagme ANNI ANNORUM (tipa *kralj kraljeva*, *pjesma nad pjesmama* i sl.), u istom značenju. U prvoj varijanti drugi član po analogiji dobiva nastavak muškoga plurala *-i*, u drugoj nalazimo općeromansku apokopu krajnjega /m/, a ako treća varijanta nije tiskarska pogreška, u njoj je krajnje /m/ zamijenjeno sa /n/, za što ima IR i drugih romanskih primjera (rov. *fan* 'glad' < FAME, *lidàn* 'gnoj (na njivi)' < LAETAME, *ron* 'rum' i sl.; usp. španj. također *ron* 'rum', *quien* < QUEM i dr.). Tipični rovinjski diftong /wo/ ovdje je hiperkorektan, jer /ō/ ne diftongira u /wo/.² Dalla Zonca 1978. navodi natuknicu *ànni annòri* (i *cùì ànni*) s prijevodom 'anni domini' (bez tumačenja). Ista sintagma, sa zapadnoromanskim pluralom (od latinskoga akuzativa) postoji u surselvanskom romanču kao *onns ed annorums* (Vieli–Decurtins 1962., s. v. *onn*). Nasuprot Pellizzerovim oblicima poznati rovinjski pisac Giusto Curto poznaje sintagmu *da anuri* (Istr. Nob. XII. str. 291).

5. *barbuncàro* im. m. roda, deformacija je latinskih riječi «*Verbum caro*», iz crkvene pjesme koja se u obiteljima pjeva na Badnjak.³ Primjer: *in cèfa i uò*

1 Autorske oblike donosimo točno po originalu: u vlastitom tekstu akcent bilježimo uvijek gravisom, a latinske etimone majuskulama. Uz autorski prijevod dajemo i hrvatski (u uglatim zagradama) gdje to smatramo potrebnim. U prijevodima primjerâ nastojimo uskladiti vrednote originala s hrvatskim književnim jezikom.

2 Za diftongacije / ɛ > je/, /q > wo/, /i > ej/ i /u > ow/ v. Ive 1900., str. 5–6, § 9 i str. 11–12, § 16; v. i Deanović 1954., str. 13–14; za hiperkorektizme v. i Tekavčić 1987.

3 Autori ovdje ističu da su Rovinjani specijalisti za deformacije, posebno latinskih riječi a da se i ne govori o slavenskima [= hrvatskima] i ponavljaju to djelomice i s. v. *Tadieò* (a vrijedilo bi i za brojne druge slučajeve).

cantà el barbuncàro ['u crkvi su pjevali »Verbum caro«']. Navodi se i Curtova varijanta *barboncaro*. Prijelaz protoničkoga /e/ u /a/ u rovinjskom je gotovo pravilo (TEMPĚSTAS > *tampèsta* 'tuča', VITĚLLU > *vadièl* 'tele' itd.; usp. *bafièl*, § 13), a česta je i zamjena početnoga /v/ sa /b/ (VAPĚRE > *bapùr* 'para', VĚSPA > *bispa* 'osa', VOCE > *bus* 'glas', VŪLPE > *bùlpo* 'lisica' itd.), poznata u cijeloj Romaniji.⁴

6. *bineîsio* po Pellizzeru je pridjev i znači 'immemorabile' ['od pamtivijeka']. Citira se Deanovićeve etimologija *ab initio* [Deanović 1954., glosar, s. v.] s primjerom *da bineîsio a sa sà de la gruòta da San Rinaldo* 'immemorabile è il tempo che si conosce la grotta di S. Rinaldo' ['od pamtivijeka se zna za špilju Sv. Rinalda']. Treba međutim reći da, bar ovdje, *bineîsio* nikako nije pridjev (zato i talijanski prijevod djeluje pomalo nategnuto i nespretno), nego prilog, praktički sinonim za *da sempre*. Autore je zaveo Deanovićev prijevod *immemorabile*, koji također nije točan, iz istog razloga: *bineîsio* nije pridjev, pa nema ni ženski rod (**bineîsia*) ni množinu (**bineîsii*).

7. *bruneîsio* im. m. roda, po autorima je vjerojatno deformacija neke (ne kaže se koje) latinske riječi, što su je izgovarale bogomoljke prateći svećenika koji je nosio posljednju pomast, a pratili su ga klerici držeći nad njim mali suncobran. Današnje, prošireno, značenje je 'skitnja, skitanje'. Postoje i varijante (posebne natuknice) *bruneînsio* i *brunùnsio*, od kojih ova druga izgleda kao deformacija latinskoga PRONUNTIO, pa zato i govorimo ovdje o toj inače nejasnoj riječi, koju treba potanje istražiti.

8. *buligàribus* natuknica bez naznake vrste riječi, šaljiv je izraz u značenju 'biti živ, pokretan', obično u izreci *muòrto e non più buligàribus* 'morto stecchito, più nulla da fare' ['na mjestu mrtav, nema pomoći']. To je latinski završetak *-bus*, koji daje latinsku »boju« i time (šaljivu) ozbiljnost, »prilijepljen« na infinitiv *buligar* (rovinjski *buligà*) 'micati se, koprcati se', po autorima od lat. **bullicare* (u REW 1388 bez asteriska). Istu riječ, u još »latinskijem« obliku i kontekstu, upotrijebio je Giovanni Santin, također poznati rovinjski pisac, u jednoj od svojih crtica, koja opisuje sprovod jedne čudakinje: *Mortuus es, non plus buligaribus*.⁵

9. *cìnbarli* im. m. roda, znači 'ubriachezza, ebrietà' ['pijanstvo'], a izraz *ièsi in cìnbarli* znači 'biti pripit, dobre volje', kao i odgovarajuća venetska varijanta. I u književnom jeziku postoji lokucija *essere* ili *andare in cimberli* (Devoto–Oli 1971., s. v. *cimberli*) odnosno *in cimbali* (Zingarelli 1992., s. v.). Devoto–Oli 1971. tumači tu frazu kao kontaminaciju latinske sintagme *in cymbalis* i švicarskoga vojničkog deminutiva na *-erli*, bez potanjega tumačenja. G. Santin piše taj frazem *in simbarli* (op. cit., str. 185), u opisu vesela društva, gdje »su

4 Za /e > a/ u protoniji Ive (1900., str. 16–17, § 27) kaže da je *comunissimo*, a njegovu formulaciju ponavlja Deanović 1954., str. 15. Usp. i ovdje Tekavčić 1987. Za /v > b/ u inicijalnom položaju v. Ive 1900, str. 32–33, § 74, i Deanović 1954., str. 19 (koji to naziva sonorizacijom [!]). Za razvoj labijalâ u Romaniji uopće v. Weinrich 1969., poglavlja *Variation* i *Die Labialkonsonanten* (još uvijek najbolje što je u romanistici o tome rečeno).

5 Giovanni Santin, *Leggende e novelle antiche*, Istr. Nob. VII, str. 151–201, posebno str. 170.

se svima krijesile oči, a uši bile crvene kao vatra«. Ishodište svih tih varijanata latinska je sintagma IN CYMBALIS (BENE SONANTIBUS), početak psalma (DEI, s. v. *cimberli*).

10. *cuiàbita* im. ž. roda, deformacija je latinskoga «*qui habitat*», iz jednoga (bez potanje naznake) religioznog teksta. Najčešće dolazi u rečenici *el diàvo nu vol sintei la cuiàbita* 'il diavolo non vuol sentire parlare di cose religiose' ['vrag ne želi slušati o vjerskim stvarima']; u širem značenju kaže se za svakoga tko ne želi slušati savjet, pametnu riječ. Vodnjanska varijanta, u Dalla Zonci, glasi *cougiàbeta*,⁶ s analognim prijevodom ['istina izaziva neprijateljstvo, svatko se ljuti na istinu'], a u govoru okolice Trsta (tzv. *bisiacco*) *cuiabita* znači 'opomena, prijekor'. Od *cuiàbita* upućuje se na varijantu *quiàbita*, gdje se više govori; a kako taj oblik poznaju i neki drugi naši izvori, upućujemo i mi na nj (§ 19).

11. *daprafoûndi* im. m. roda, bez prijevoda, u književnom obliku *de profundis* početak je psalma *De profundis clamavi ad te, Domine*. Prošireno značenje vidi se u navedenom primjeru *I ga cànta el daprafoûndi* 'attendono la sua morte' ['očekuju njegovu smrt'], a ironičko značenje nalazimo u ovom drugom primjeru: *el fi aligro cùme el daprafoûndi*, kome ne treba prijevoda ni tumačenja. Taj latinizam upotrebljavaju i rovinjski pisci: *daprafoûndi* (G. Curto, Istr. Nob. XV, str. 162; također XVI, str. 133–134, krivo otisnuto *raprafoûndi*) i *daprafundi* (G. Santin, Istr. Nob. VII, str. 155). U objema tim varijantama vidimo dvije tipične rovinjske crte: /e > a/ u protoniji i apokopu /s/, a u prvoj nalazimo i hiperkorektni diftong /ow/.

12. *deogràsia* priložna lokucija, znači ['hvala nebu, hvala Bogu'], s primjerima *deogràsia ch'i ta vido* ['hvala Bogu da te vidim'] i *Deogràsia ch'el nu sa uò masà* ['hvala Bogu da se nije ubio']. Dalla Zonca 1978. navodi s. v. *dèigo* ['kažem'] rečenicu *ancùra ch'al — Devogràzeia*⁷ (gdje je *dèigo* 3. lice) 'può leccarsi le dita o contentarsi o ringraziar Dio' ['može si oblizati prste ili biti zadovoljan ili zahvaliti Bogu']. Treba istaknuti da izraz *deogràsia* (*Deo gratias* itd.) ne zadovoljava nijedan kriterij za uvrštenje među priloge ili priložne oznake, nego je to tzv. »čestica«, približni ekvivalent našeg *ajbòg*, izraz razmjernoga zadovoljstva ostvarenim minimumom.⁸

13. *duòmine* im. m. roda, ['Gospod(in)'], s varijantama *Duòmino* i *Duomine-deïo*, tal. *Domineddio* [i *Domeneddio*]. To je fosilizirani latinski vokativ DOMINE DEUS, odakle i staro franc. *damnedeu*, *damedieu*, provans. *dompnedeu* i rumunjsko *dumnezeu* ['bog, božanstvo uopće'] (REW 2734). Autori ovdje ne donose nikakav primjer, iako ih u antologiji Istria Nobilissima ima nekoliko: *Fa-*

6 U knjizi je otisnuto *congiàbeta*, jer je tako (krivo) pročitano u rukopisu, što ne čudi s obzirom na nemogućí Dalla Zoncin rukopis (v. faksimile na str. XIII i XIV!).

7 U nekim slučajevima Dalla Zonca donosi oblike sa *v* umetnutim među članove diftonga ili hijata (usp. i Ive 1900., str. 34, § 79), gdje današnji vodnjanski to ne poznaje. Takvo *v*, zajedno s Dalla Zoncinim hiperkorektnim diftonzima *ei*, *ou* u nenaglašenom položaju, nalazimo npr. u *avoumento* 'aumento', *feittovàl* [očekivali bismo *feittouvàl*] 'affittajolo', *instrouvèi* (ali i *instrouvèi* 'istruire, impratichire', *patouvèi* 'pattuire, convenire, trarre patto', *ristitouvèi* (i *ristitouvèisse*) 'restituire, rendere' i dr.

8 V. o tome Tekavčić 1989, § 18.5.6.

steînzi... duòmine 'Razumiješ li... boga ti' (VI, str. 66), *Duomine, t'ìe sintou el bafiel* 'Boga ti, jesi li čula bukvicu' (XVI, str. 137) itd.⁹ Diftong /wo/ i ovdje je hiperkorektan usprkos kvantitetu (/ô/), jer DOMINUS u Italomani ne pokazuje diftong (REW 2741). Kao dvostruki primjer za takav diftong navodimo oblik *Cuorpoſduomine* 'Tijelovo' (Istr. Nob. XVI, str. 150).

14. *eceòmo* im. m. roda, izraz za osobu jadna izgleda, od latinskoga *ecce homo*; supstantivirana lokucija, Pilatove riječi kad je narodu pokazao Krista, kažu autori. Uz navedeni oblik (takoder u Trstu, Veneciji i furlanskom) citira se i *ezeomo* (u Labinu i Piranu). U tekstovima G. Curta ima primjera u kojima *eceomo*, u kombinaciji s glagolima koji znače 'učiniti nečim' ili 'pretvoriti u nešto', dobiva funkciju prijetnje, i to u svadama žena (Istr. Nob. XV, str. 174; XVI, str. 150). Usp. u nas *promijenit ću ti lični opis!*.

15. *intar nos* lokucija, deformacija latinskoga *inter nos* 'tra di noi' ['među nama'], s primjerom *Intar nos i pudèmo favalà cùme ch'i vulèmo* ['Među nama možemo govoriti kako hoćemo']. Ovdje autori ne kažu u koju kategoriju spada ta lokucija, premda je jasno da je to podvrsta načinskoga priloga. Prenesenog značenja nema, i to je jedan od rijetkih latinizama koji nisu crkvenoga podrijetla. Kako je u *intar nos* akcent na drugom članu, *intar* je u protoniji, pa je tu /e > a/ jedina rovinjska crta. Nije otpalo čak ni krajnje /s/, za razliku od npr. *Salvanò* (§ 21).

16. *muradài (a)* priložna oznaka u značenju 'fanciullescamente' ['djetinjasto, dječaćki'] u jednom primjeru iz rovinjskoga pisca Raimonda Devescovija.¹⁰ Po autorima to dolazi od latinskog (*cum*) *amore dei*, ali potvrda nema. Zbog te pretpostavke i govorimo ovdje o toj riječi, iako to vjerojatno uopće nije latinizam. Istina je, doduše, da u latinizmima uključenim u različite ritualne formule neki izraz može dobiti značenje koje ne proizlazi iz prvotnoga leksičkog sadržaja, nego je uvjetovano dotičnim ritualom (konstatacija J.-P. Chambona u vezi s latinizmom *asperges*; v. § 22). Moglo bi se dakle i u našem slučaju pomišljati na slično tumačenje, ali u rječniku nema ništa o nekakvom ritualu; stoga predlažemo drugu etimologiju, kojoj u prilog govore fonetika i morfologija, a slaže se i semantička strana. Neposredno nakon *muradài* slijedi naime natuknica *muradòl* 'fanciullo' ['dječak'], od koje Pellizzer upućuje (i za etimologiju) na *muriè* 'ragazzo' ['momak']. Premda se to ne kaže, *muradòl* je očito deminutiv od *muriè*. Rovinjskim oblicima *muriè*, mn. *murièdi*, ž. r. *murièda*, mn. *muriède* odgovaraju vodnjanski oblici *murè*, *-èdi*, *-èda*, *-ède* i balski *morè*, *-èdi*, *-èda*, *-ède* (usp. Cernecca 1986., ss. vv. *morè* i *morèda*). Opći IR »dubinski« leksički morfem *mored-* gubi krajnje /d/ pred nultim nastavkom; u rovinj-

9 U oba primjera kontekst je svada sestara i u oba nalazimo i germanizme: *fastèinzi* (< *verstehen Sie?*), izraz strogosti, gotovo prijetnje (najčešći IR germanizam uopće) i *bafiel* (< *Befehl*) 'ukor, bukvica'. V. za IR germanizme Tekavčić 1986.

10 Raimondo Devescovi autor je zbirke crtica na rovinjskom, o Rovinju i Rovinjanima, objavljene u Rovinju 1894. pod naslovom *Vita rovinnese, bozzetti in vernacolo*. Jedno poglavlje, iz kojega je ovdje citirana riječ, nosi naslov *Pascaduri e sapaduri* 'Ribari i težaci', a to su dvije kategorije stanovništva koje se jasno razlikuju i katkada dolaze i u konfrontaciju, sve do naših dana (v. npr. skeč Giovannija Pellizzera *El spacio de Sa Bunita*, Istr. Nob. III).

skom i vodnjanskom protoničko /o/ prelazi u /u/ (DORMĪRE > *durmèi*, ven. *Tonin* > *Tunèin* i sl.), odakle *mured-*. U rovinjskom taj alomorf u naglašenom položaju s hiperkorektnim diftongom glasi *muried-*, a u nenaglašenom (protoničkom), s prijelazom /e > a/, glasi *murad-*. Ovaj posljednji stoji i u izvedenicama (usp. *muradòl*). Množinski oblik sufiksa *-ài* u rovinjskom i vodnjanskom odgovara jednini *-àl* (*naturài* — *naturàl*), ali i *-ièl* (vodnj. *-èl*) (*furnài* — rov. *furnièl*, vodnj. *furnèl* 'štednjak' itd.). Prema svemu tome, *muradài* je prvotno vjerojatno množina (kasnije fosilizirana) od deminutiva **muradièl* (manje **muradàl*), što se slaže sa značenjem 'djetinjasto', pa uopće nije latinizam nego autohtona IR rovinjska tvorevina, a autore je zavela samo formalna sličnost s latinskim (*cum*) *amore dei*.

17. S. v. *praghièra* 'preghiera' ['molitva'] Pellizzer navodi latinske nazive molitava za mrtve: *misfarièri* (miserere), *daprafòundi* (de profundis), *requienatièrne* (requiescant in aeternis [sic], a treba requiem aeternam, v. § 22)¹¹ i *taneie* (litanie), koji nas ovdje ne zanima. U prvom nazivu nalazimo /e > a/ u protoniji i hiperkorektni diftong /je/, dok se krajnje /i/ ne slaže s dvjema samostalnim natuknicama koje glase *misfarière* (1. *misfarière* (*mal de li*) 'peritonite'; 2. *misfarière* 'Miserere, canto liturgico'). Ako to nije tiskarska pogreška, jedna je od brojnih nedosljednosti u našem rječniku spomenutih u § 2. Drugi naziv već poznajemo, a o trećem će biti govora u § 20.

18. S. v. *prièto* 'prete, sacerdote' ['svećenik'] citira se šaljiva molitva *Da prièti, fràti e mònaghe, liberànus, duòmine*, s hibridnim, polu-talijanskim, polu-latinskim prijevodom 'da preti, frati e monache libera nos, domine' ['od svećenikâ, fratara i redovnica oslobodi nas, Gospode'], koji naravno nije točan. Pored *duòmine*, što ga već poznajemo, ovdje susrećemo i latinizam *liberànus*, u gotovo netaknutom latinskom obliku, čak s očuvanim krajnjim /s/ (usp. *Salvanò*, § 21). Ako akcent u *liberànus* nije tiskarska pogreška, ta »stopljena« riječ dokazuje da se zaboravilo na njezine sastavne dijelove, jer pripojena lična zamjenica ne pomiče akcent: *libera + ci = liberaci* itd.

19. *quiàbita* im. ž. roda, no autori preciziraju da to zapravo nije imenica nego deformirani početak psalma «*Qui habitat in adiutorio Altissimi*», a upotrebljava se u značenju preporuke odnosno poziva na razumno ponašanje (s primjerom koji ne donosi ništa zanimljivo). Od *quiàbita* upućuje se na već spomenuto *cuiàbita* (v. § 10). U radu Tekavčić 1991., str. 144, naveli smo varijante toga latinizma sa značenjima, tj.: 1) *lacuiàbita*, u Curtovu igrokazu (Istr. Nob. XII, str. 298), gdje se govori o ženi tvrdoglavoj kao mazga, koja ne želi slušati pametnu riječ; 2) *cougiàbeta* u Dalla Zonca 1978. (v. § 10); 3) *coiàbita* 'dosadna pričica' u balskom govoru (Cernecca 1986., s. v.), 4) *quiàbitat* 'oštar ukor', u furlanskom jeziku (Pirona 1967., s. v.); 5) *cuiàbita*, *chiàbita* 'opomena, ukor', u sjevernotalijanskim dijalektima (Pellegrini 1987., str. 231); 6) «*Quiabita*», u jednoj rovinjskoj pjesmi Ligia Zaninija, što je Mate Maras preveo »Zaklinjem te« (Zanini 1983., str. 200-201 i 208). Ovaj posljednji oblik, u značenju 'vjerska

11 Primjeri lokucije *requiescant in pace* dolaze doduše u rovinjskim tekstovima, ali glase *requiestante Duomine* (istr. Nob. XII, str. 317), *requiestante in pace mea* (ib., XV, str. 159) i sl., pa ne mogu biti ishodište ovdje navedene molitve.

opomena, vjerski ukor', donose sada i Manzini–Rocchi, 1995., s. v. Za značenje svih tih varijanata vrijede Chambonove riječi (v. §§ 16 i 22), dok s formalne strane upada u oči, u nekim varijantama, sekvencija /kuj/ za /kwi/, pojava koja dolazi i u furlanskome, npr. *cujèt* 'miran', *cujetâ* 'smiri(va)ti', *cujète* 'mir' (usp. tal. *quieto*, *quietare*, *quiete*) (Pirona 1967., ss. vv.). Vokalizacija /w > u/ poznata je i u govorima Salenta (Rohlf's 1966., § 163), ali to ne može biti u vezi s Istrom. Naprotiv, A. Ive, u paragrafu o ispadanju /w/ u rovinjskom (1900., str. 39–40, § 102), daje i primjere koji ne ilustriraju ispadanje /w/ nego prijelaz /w > u/: *ákula* (uz *ákuila*) 'orao', *likuréisia*, tal. *liquirizia*, *sakujá* 'isp(i)rati', tal. *sciacquare*.¹²

20. *rèca–matièrna*, bez naznake vrste riječi, prema autorima je deformacija latinskoga *requies in aeternam*, što dakako nije točno: prije svega, trebalo bi *in aeternum* (sc. *tempus*), ali *m* u *matièrna* pokazuje da valja poći od sintaktički opravdanoga akuzativa *requiem*; dakle, pravilno je *requiem aeternam* ili, ako baš insistiramo na sintagmi s *in*, onda *requiem in aeternum*. Autori dodaju da je češća formula *rièquie in etièrna*, ali bi i ovdje točnije bilo *in etièrno*. Taj se latinizam javlja i u IR tekstovima u više varijanata, no gotovo uvijek u ozbiljnu značenju, tj. u molitvama za mrtvoga: *Riequienetierna duoneisduomine* [sic] (Istr. Nob. VII, str. 155), *Riequienatierna Domine* (ib. XII, str. 317) i sl. Samo u jednom primjeru ta formula stoji u šaljivu kontekstu, jer se citira kako je rovinjski svećenik molio pri ukupu austrijskih vojnika: *Riequie natierna, zmachìli in zustierna* (ib. VII, str. 170). *Zmachìli* znači 'bacite ih' (*zmacà* 'baciti'), pa ne možemo a da to malo slobodnije ne prevedemo, također u stihu: 'Pokoj vječni svima, u cisternu s njima!'. — Fonetske adaptacije već poznajemo: /e > a/ u protoniji, hiperkorektni diftong /je/, /kw > k/, apokopa krajnjega /m/ ili zamjena sa /n/.

21. *Salvanò* im. m. roda, liturgijska je pjesma u litanijama, lat. *Salva nos, Domine*. Semantičkih promjena nema, a što se tiče formalne strane, ovaj latinizam gubi krajnje /s/ za razliku od *intar nos* i *liberànus*, a u skladu s *daprafoùndi* i *in cinbarli*.

22. *spièrgia* im. ž. roda, znači 'vješanje na velika zvona, ogovaranje, trač', što ilustriramo jednim (od dvaju navedenih) primjerom: *Quàndo ca sa uò savìsto ca la ga fà i cuòrni, a fi stà li spièrge par doùto Ruveìgno* 'quando si è saputo che gli fa le corna, ci sono state maldicenze per tutta Rovigno' ['kada se saznalo da mu nabija rogove, bilo je ogovaranja po cijelom Rovinju']. Množina *spierge* stoji u dvama primjerima iz antologije Istria Nobilissima: u jednom (XII, str. 283) *doùte ste spierge* znači 'sve to vješanje na velika zvona' a u drugom (XV, str. 183) jedna se baba dolazi sucu interesirati kako stoji razvod braka druge babe, pa na kraju dodaje *sensa far spierge* 'u povjerenju', 'među nama'. Autorima etimologija te riječi izgleda nesigurna (etimo incerto), a jasno je da je to adaptacija latinskoga *asperges*. Upravo u vezi s tom riječju J.–P. Chambon (1989., str. 522) primjećuje ono što smo naveli u § 16 i citira rečenicu As-

12 Ujednostavnjujemo Iveovu grafiju pišući s mjesto s s točkom ispod za /s/ i ei mjesto e s i u eksponentu i petitu za diftong /ej/.

perges me hyssopo et mundabor. Fonetske promjene već su nam poznate: to su ovdje pravilni diftong /je/ i apokopa /s/, kojima se ovdje pridružuje i afereza /a/. Što se tiče morfologije, iz oblika *spierge* shvaćenoga kao množina (ogovaranja, tračeva uglavnom ima više od jednoga), ekstrahirana je jednina *spiergia*. Sa semantičke strane, napokon, više je nego vjerojatno da je u genezi toga značenja sudjelovala semantička blizina, pa i kontaminacija, s glagolom *spargere* 'rasuti, rasipati' (tračeve), ali ipak valja još istražiti eventualne druge faktore.

23. *Tadieîo* im. m. roda, od lat. *Te deum* (i ovdje Pellizzer ističe »klasičnu« rovinjsku sklonost deformaciji svega). Protoničko /a/ za /e/ i redukcija nastavka *-um* u *-o* posve su očekivani, dok diftong /je/ ovdje nije hiperkorektan. Autori daju i vodnjanske oblike (dakako po Dalla Zonci) *tadeo* i *tedeo*, gdje je upadljivo da prva varijanta pokazuje /e > a/ u protoniji, što inače nije značajka vodnjanskoga IR govora.

24. Rovinjski latinizmi u Pellizzeru sudjeluju dakle u svim glavnim fonetskim pojavama tipičnim za rovinjski autohtoni leksik, pa time dokazuju — posve normalnu i očekivanu — bliskost i afinitet dvaju sistema. Te su pojave:

- a) protoničko /e > a/: *atièrna*, *daprafoûndi*, *Tadieîo* itd.;
- b) hiperkorektni diftonzi: /je, wo/: *atièrna*, *spièrgia*, *duòmine* itd.;
- c) hiperkorektni diftonzi /ej, ow/: *bineîsio*, *daprafoûndi* itd.
- d) težnja prema krajnjem /i/: *anuòri* (v. i § 25), *mişarièri*;
- e) apokopa /s/, ali nedosljedna: *daprafoûndi*, *deogràsia*, *Salvanò* nasuprot *buligàribus*, *intar nos*, *liberànus*;
- f) inicijalno /b/ od /v/: *barbuncàro*.

25. Na morfološkoj razini naši latinizmi pokazuju samo malo adaptacija: nastavak *-i* u *anuòri*, jedninu *spièrgia* ekstrahiranu iz *spierge* i redukciju nastavka *-um* u *Tadieîo*.

26. Svi latinizmi u Pellizzeru osim *anuòri* (i var.) i *intar nos* crkvenoga su podrijetla. Njihovo je značenje većinom preneseno i/ili prošireno, u vezi s pragmatičkim i diskurzivnim faktorima, a uvijek je i afektivno, jer izražava pojačanje, ozbiljnost (istinsku ili lažnu), svečanost (takoder pravu ili ironičku), kategoričnost itd.

Ukratko, fonetika, morfologija i semantika naših latinizama dokazuju da oni u rovinjskom IR govoru nisu strano tijelo, nego živ sastavni dio jezične komunikacije; s druge pak strane, iz njih proizlazi i vitalnost rovinjskoga dijalekta, koji je u stanju adaptirati i latinsku kao i druge aloglotske jezične komponente.

Literatura

- Cernecca 1986: D. Cernecca, *Dizionario del dialetto di Valle d'Istria*, Trst.
- Chambon 1989: J.-P. Chambon, recenzija 27. sveska (vol. III) *Lessico Etimologico Italiano*, »Revue de Linguistique Romane« (RLiR) 53, str. 520–524.
- Dalla Zonca 1978: G. A. Dalla Zonca, *Vocabolario dignanese-italiano*, uredio M. Debeljuh, Trst.
- Deanović 1954: M. Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb.
- DEI: C. Battisti–G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano I–V*, Firenze 1950–1957.
- Devoto–Oli 1971: G. Devoto–G. C. Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze.
- Doria 1987: M. Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino storico etimologico fraseologico*, Trst.

- Istria Nobilissima: Antologia delle opere premiate ai concorsi d'arte e di cultura Istria Nobilissima, Trst, I (1968) — XXVI (1993).
- Ive 1900: A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasbourg.
- Manzini-Rocchi 1995: G. Manzini-L. Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Trst-Rovinj.
- Pellegrini 1987: G. B. Pellegrini, *Noterelle linguistiche «bisiacche»*, u: *Romania et Slavia Adriatica*, Hamburg, str. 223-236.
- Pellizzer 1992: A. e G. Pellizzer, *Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria I-II*, Trst-Rovinj.
- Pirona 1967: G. A. Pirona-E. Carletti-G. B. Corgnani, *Il Nuovo Pirona*, Vocabolario friulano, Udine.
- Rohlf's 1966: G. Rohlf's, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Fonetica*, Torino.
- Rosamani 1958: E. Rosamani, *Vocabolario giuliano*, Bologna.
- Rosamani 1975: E. Rosamani, *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*, Firenze.
- Tekavčić 1986: P. Tekavčić, *L'elemento tedesco nel roviginese contemporaneo dell'antologia Istria Nobilissima*, »Vox Romanica« 45, str. 13-25.
- Tekavčić 1987: P. Tekavčić, *Le convergenze e le divergenze fonetiche nell'istroromanzo (soprattutto roviginese) ed i loro riflessi nei testi*, »RLiR« 51, str. 331-350.
- Tekavčić 1989: P. Tekavčić, *Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. »čestica« u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku*, »Rad JAZU« knj. 427, str. 127-194.
- Tekavčić 1991: P. Tekavčić, *O jezičnim i stilskim značajkama suvremene istroromanske proze*, »Senjski zbornik« 18, str. 139-148.
- Vieli-Decurtins 1962: R. Vieli-A. Decurtins, *Vocabulari romontsch sursilvan-tudestg*, Chur.
- Weinrich 1969: H. Weinrich, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, Münster (Westf.).
- Zanini 1983: L. Zanini, *Razgovor s galebom Filipom*, Istra kroz stoljeća, kolo IV, knjiga 24, Pula-Rijeka.
- Zingarelli 1992: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, 11. izdanje, Bologna.

I latinismi nel Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria 1992 di A. e G. Pellizzer (con sguardi su alcune altre fonti)

Il contributo passa in rassegna una ventina di voci o frasi (locuzioni) latine in genere solo superficialmente adattate, registrate nel citato vocabolario. Sono elementi linguistici di origine quasi esclusivamente ecclesiastica, con lievi adattamenti fonetici, in parte anche morfologici, usati in significato originario o ulteriormente esteso per esigenze pragmatiche (rafforzamento, solennità vera o finta, categoricità, ironia). Gli adattamenti subiti dai latinismi provano che la componente lessicale latina non è un corpo estraneo nell'idioma locale, il quale dal canto suo si mostra abbastanza vitale da poter adattare e integrare questa come anche altre componenti alloglotte nel patrimonio lessicale istroromanzo.